

Anita MAŽIBRADIĆ

JEDAN ARHIVSKI DOKUMENT O CRKVI SV. ANE U HERCEG-NOVOME

Ključne riječi: Herceg-Novi, crkva sv. Ane, porodica Gonzaga, Đuro Nikićijević, Turci, Carigrad, „ferman”, legenda.

Podaci o katoličkoj crkvi sv. Ane u Herceg-Novome koje smo nedavno sreli u istorijskoj literaturi, dovoljno su zanimljivi da podstaknu na traženje nekog arhivskog dokumenta koji bi dopunio istorijat te crkvice, vezane na neobičan način za špansku porodicu Gonzaga¹.

Naviknut na često suvoparne sadržaje arhivskih spisa, uglavnom administrativne ili pravne forme, autor ovog priloga, ugodno se iznenadio kada je u notarskoj knjizi u posjedu Istorijskog arhiva u Kotoru pronašao jedan rukopis² nesvakidašnjeg sadržaja. Riječ je o jednoj izjavi ili svjedočenju u prisustvu službenog lica, koja se, dok se iščitava, pretvara u vizuelno upečatljivu predstavu ravnu onoj koja nam se nudi, svojim prizorom i figurama sa neke srednjevjekovne slikarske kompozicije, pred kojom ne ostajemo ravnodušni.

Prema tom arhivskom dokumentu³, čiji sadržaj više predstavlja legendu nego stvaran događaj, Đuro Nikićijević⁴ (potomak Španca Don Feranta Gonzage) iz Herceg-Novoga, zaželio je da obnovi tamošnju crkvicu sv. Ane⁵, koju su Turci porušili. Da bi to ostvario, pošao je 1604. godine o svom trošku u Carigrad da nabavi dozvolu za ponovnu gradnju crkve sv. Ane “koja se nalazila na uzvišenju vidljivom sa prostora Grada i koju su Turci savnili sa zemljom”. Pošlo mu je za rukom da isposluje dozvolu („il firman o sia lisentia”), doduše uz velike troškove. Vratio se Đuro Nikićijević u Herceg-Novi, ali su mu turske

---

¹ Boris Dabović, Jedna hercegnovska grobnica, BOKA 23, Herceg-Novi 2003, str. 205-209.

² IAK, SN CXXXIX, 122/t - 124. Dokument na italijanskom jeziku.

³ Transkripciju integralnog dokumenta donosimo na kraju priloga.

⁴ U dokumentu na ital. jeziku: Nichichievich; u literaturi: Nikićević i Nikićević.

⁵ U dokumentu je naziv crkve „Santa Veneranda”; u arhivskim spisima na italijanskom jeziku ovaj naziv se odnosi i na crkve Sv. Petke i crkve posvećene Sv. Ani.

paše - komandant mjesta u Herceg-Novome, motreći iz prikrajka, da se crkva ne ogradi, i paša iz Bosne, izjavili da se oni, svakako, klanjaju "fermanu", ali im nije po volji da mu dopuste obnovu crkve, bez obzira na postignutu dozvolu. Oni znaju - rekli su mu - da je tu dozvolu postigao potrošivši velike pare; pa kada je već puno potrošio da pođe u Carigrad, a tako isto da postigne dozvolu, neka još, ako je u njemu vjere i pobožnosti prema Blaženoj Djevici, skoči dolje niz brežuljak ne bi li vidio da li ga je Blažena Djevica spasila. Kada je ovo čuo, Đuro Nikićjević se prekrstio, pao na koljena i pobožno poljubio Sveto Jevanđelje da pokaže Turcima koliko se uzda u pomoć Blažene Djevice Marije. Odvažno je skočio dolje niz pomenuti brežuljak i čudotvorstvom Blažene Djevice ostao čitav (ital. intatto). Turčin (paša?) tada pošalje k njemu dvojicu svojih vojnika („soldati o sia suadari”), ubijeden da će ga naći bez znaka života, zbog skoka sa velike visine. Za divno čudo, vojnici su ga našli kako putem, s jednim teškim kamenom na plećima, grabi ka pomenutom brežuljku. Kada su Turci vidjeli taj prizor, zanijemili su od čuda. Odmjerivši kamen, zaključili su da je težak 30 oka⁶. Zadivljeni vjerom i hrabrošću Đura Nikićjevića, Turci su mu napokon dozvolili da obnovi crkvu. Štoviše, ljubazno su ga uvjeravali da bi tim kamenom mogli započeti temelj crkve...

Ovaj slikoviti događaj opisali su Andrija Čorko i Frano Lorenčević zvani Gregov, obojica iz Perasta, 1. oktobra 1723. godine pred pisarom u gradskoj kancelariji u Herceg-Novome, na zahtjev Stefana Nikićjevića i njegove braće, svi pok. Nikole iz Herceg-Novoga. Pred kancelarijskim pisarom Mikijelom Domenikom Partidom, Peraštani su pod zakletvom izjavili da su sve što su ispričali, čuli od pok. Monsinjora Andrije Zmajevića, barskog biskupa („vescovo”). Na kraju svog izlaganja, Frano Lorenčević je još dodao da mu je pok. Matija Balović iz Perasta jednom rekao da je njegov otac prisustvovao tom događaju; čak, da su pok. Đura Nikićjevića, dok je klečao, isti Turci gurnuli sa stijene, jer nisu vjerovali da će se on pokazati toliku srčanost i skočiti sa brijega. Nakon tog nevjerovatnog događaja, bosanski paša je obavezao dvanaestoricu hercegnovskih aga, da svaki od njih, svakoga petka upali kandilo (la lampada) u rečenoj crkvi, u čast sv. Ane. Na kraju su svjedoci pod zakletvom samo potvrdili da je sve tako kako su rekli. Pisar je to zapisao, potpisao i zapečatio. A Stefan Nikićjević, potomak Đura Nikićjevića, potrudio se da čitav vijek poslije opisanog događaja, tačnije 20. oktobra 1723. godine svjedočanstvo o svome pretku⁷ unese u registar javnih spisa u Kotoru, prvo u kancelariji rektora i providura Marina da Rive, a zatim u kancelariji Preture, "za svaki slučaj i potrebu".

Sadržaj navedenog arhivskog dokumenta nas navodi da još ponešto kažemo o hercegnovskoj porodici Gonzaga, odnosno Nikićjević i njihovom vremenu, mada su mnogima poznati. Naime, Don Ferante Gonzaga, Španac iz

⁶ Oka (ar.) je stara mjera za težinu; iznosi 1,283 kg težine.

⁷ Na italijanskom jeziku: proavo.

Kastilje, stigao je 1538. godine sa flotom hrišćanskih savezničkih (španskih, mletačkih i papskih) brodova pod zapovjedništvom vojvode Andrije Dorije pod Herceg-Novu, radi oslobađanja grada od Turaka⁸. Smatrajući da je španska vojska velika opasnost, posebno za njenu teritoriju u Hercegovini, Porta je upotrebila ogromnu energiju da povrati Herceg-Novu već 1539⁹. godine. Kada su se te iste godine Španci predali Turcima, Hajredin Barbarosa ih je zaustavljao da ostanu u Herceg-Novome kao turski podanici, nudeći im povlastice i jamčeći im slobodu vjere. Mogli su izvan grada i dalje imati svoju crkvu i svog sveštenika¹⁰. I tako je zapovjednik španske posade Don Ferante Gonzaga ostao da živi u Herceg-Novome, gdje je i sahranjen 20. septembra 1550. godine.

Iz natpisa na jednoj mramornoj ploči koja se nalazila nad porodičnom grobnicom Gonzaga unutar crkve sv. Ane, saznaje se da je i crkvicu i grobnicu u njoj podigao Don Ferante Gonzaga¹¹. Osim drugih srodnika u grobnici je sahranjen i njegov sin Nikelo po kojemu su se Gonzage počeli prezivati Nikelevići. Nikelov sin Luiz imao je, opet, sina Đura kojega u pronađenom dokumentu nalazimo sa prezimenom Nikićijević, za kojega, pak, Tomo K. Popović ovako kaže: „...polovinom sedamnaestog vijeka, Đuro Nikelović, sin Luiza Nikelova a unuk Don Feranta, otide u Carigrad i izmoli od sultana naročiti ferman, kojijem mu se dopušta, da na mjestu Gazis Tepeše ... obnovi crkvicu.”¹² Razlog za tadašnju obnovu crkvice bio je u tome što je ... „ova crkvice vremenom ispucala na nekoliko mijesta, te prijetila da će se srušiti...”¹³

Crkvu sv. Ane rušili su Turci, upropaštavale atmosferske neprilike, ili zemljotres. Crkvu su Turci srušili nakon njene obnove polovinom sedamnaestog vijeka. Porodica Nikićević je opet dobila iz Stambola dozvolu da je „iz temelja podigne”¹⁴ Zatim je crkvice stradala od zemljotresa, pa su je Nikićevići opet obnovili. Kada su Mlečići godine 1687. opsjeli Herceg-Novu, Turci su crkvicu opet srušili i na brežuljku gdje se ona nalazila smjestili topove da se brane od Mlečića¹⁵. Mletačka vlada je 3. avgusta 1701. dozvolila Nikoli Nikićeviću da opet, na istome mjestu, sagradi crkvu. Po zauzeću Herceg-Novoga, Rusi i Francuzi su posjekli šumu okolo crkve, da tu namjeste topove. Za vrije-

---

⁸ Tomo K. Popović, n.d., str. 34.

⁹ Tomo K. Popović, n.d., str. 39.

¹⁰ Isto, str. 40-41.

¹¹ Isto, str. 42; Boris Dabović, n. d., str. 205.

¹² Tomo K. Popović, n.d. str. 42. Predpostavljamo da je Đuro Nikelović (Nikićijević) bio praunuk Don Feranta, a ne unuk.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Tomo K. Popović, n.d., str. 42.

me francuske uprave, Nikićevići su opet popravili crkvicu, a docnije su više puta to činili. Crkvice i dubrava oko nje bila je njihova svojina sve do 1914. godine, kada su je prodali parohijalnoj crkvi Sv. Jeronima u Herceg-Novome¹⁶.

Kada je riječ o već spomenutom nadgrobnom natpisu u samoj crkvisi spomenuli bismo da je ta crkva posvećena Ani - Venerandi („S. S. Annae - Venerandae”). P. Butorac ističe da se Don Ferantova žena koja je preminula u Herceg-Novome 1546. i sahranjena u istoj crkvisi, dakle, porodičnoj kapeli, zvala Margarita Ana Veneranada Mendoza. Dalje iznosi da dvostruko „S” u natpisu svakako pretpostavlja dvije različite svetice, Anu i Venerandu i zaključuje da se u XVI vijeku na ovom prostoru spajao kult Sv. Ane sa kultom Sv. Petke; pretpostavlja da je lično ime Don Ferantove žene doprinijelo tome spajanju i kaže da je, zbog imena svoje žene, posvetio ovu crkvicu Sv. Ani¹⁷. Inače, kult istočne svetice Sv. Petke, djevice i mučenice, bio je nekada raširen kod katolika u Boki, da bi u novije vrijeme bio zamijenjen kultom Sv. Ane¹⁸. Crkvice sv. Ane u Perastu, naprimjer, još početkom XIX vijeka zvala se po Sv. Petki¹⁹. Zanimljivo je da se majka slikara Tripa Kokolje koji je u njoj naslikao fresku na oltarskoj pali zvala Ana²⁰.

Više crkava po Boki posvećene su sv. Ani, na Istoku štovanoj od V, na Zapadu od VIII vijeka²¹; isto tako i Sv. Petki, u istoriji hrišćanske crkve veoma poštovanoj svetici. Ima više svetiteljki pod tim imenom, ali je najstarija pojava među njima velikomučenica iz Rima (II v.) koja je praznovana 26. jula, a rođena je u petak pa je u istočnim oblastima nosila ime Paraskeva (grčki naziv za peti dan u nedjelji), a u zapadnim Venera i Veneranda²²; u našim krajevima Petka. Njena popularnost je naročito porasla u periodu turske vlasti, što se može zaključiti na osnovu njenog lika kao motiva u slikarstvu toga doba. Može se još reći da su crkve sv. Petke i crkve sv. Ane prilično stare i potiču iz vremena kada je crkveno graditeljstvo bilo obilježeno jednostavnošću i malim razmjerama.

Neki istoričarti iznose podatke da je na mjestu porodične kapele sv. Ane u Herceg-Novome nekada bila crkva sv. Petke koja je pripadala onim spomenicima materijalne kulture koje je tursko doba baštinilo iz našeg srednjeg vijeka.²³ Dalje se navodi da je crkva sv. Petke u Novome podignuta u doba Nema-

¹⁶ Isto, str. 43.

¹⁷ Pavao Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast 1999, str. 162.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, str. 163.

²⁰ Isto, str. 451.

²¹ *Enciklopedija leksikografskog zavoda 1*, Zagreb 1966: Ana (jevr. Hannah, milost) prema apokrifnom Protoevanđelju žena Joakimova, majka Marijina.

²² Gojko Subotić, *Sveti Konstantin i Jelena u Ohridu*, Beograd 1971, str. 89.

²³ *Istorija Crne Gore*, Knjiga treća, Tom prvi, str. 590.

njića i da je srušena negdje u trećoj ili četvrtoj deceniji XVI vijeka²⁴. Tomo K. Popović navodi da su pomenutu crkvu Turci srušili kada su godine 1483. uzeli Herceg-Novu.²⁵ Na jednom mjestu se navodi: "Tako znamo da je u timar jednog novskog spahije 1519. g. registrovani imanje crkve sv. Gospe i sv. Petke."²⁶ I najzad, pop Sava Nakićenović iznosi da je sv. Ana rimokatolička crkva, da je ograđena 1604. i da je pripadala porodici Nikićević, mada su je, kako kaže, još ranije ogradili Grci kao pravoslavnu sv. Petku.²⁷

Za autora ovog priloga je sasvim izvjesno da je na mjestu crkvice sv. Ane ili, pak tik do nje, postojala crkva i prije 1538. godine, dakle prije dolaska Don Feranta Gonzage u Herceg-Novu, na što ga upućuje i morfologija jedne riječi u dokumentu na italijanskom jeziku.²⁸ Ako se jezički poigramo, sjetićemo se da latinski glagolski pridjev "veneranda" na našem jeziku znači "ona koju treba poštovati", odnosno (svetica) dostojna poštovanja (štovanja); toga su za vjernike dostojne i Sv. Ana i Sv. Petka.

Crkvice sv. Ane u Herceg-Novome je poslije kompleksa manastira Savina, bila jedno od najposjećenijih starih zdanja sakralne arhitekture u opštini Herceg-Novu.²⁹ Ako smo dobro shvatili, pored vjernika, posjećivali su je i turisti. Zar ne bi i dokumentovana priča, na početku našeg teksta, mogla izazvati još veće zanimanje i jednih i drugih?!

Adì, 20 dicembre 1723 Cattaro

Presentata in officio dal signor Steffano Nichichievich da Castel Novo instando il suo reggistrato (!) in questi publici atti ad' ogni buon fine et effetto, et indi le sia restituito l' originale in forma. Copia tratta dal libro estremo tenuto nella cancelleria dell' Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Marin da Riva Rettor e Proveditor di Cattaro.

Adì, 20 dicembre 1723 Cattaro

Presentata in quest' officio della cancelleria pretorea dall' infrascritto signor Steffano Nichichievich instando sii registratta in questi pubblici atti, dovendo possa esserle restituita l' autentica in forma et ita.

---

²⁴ Isto, str. 591.

²⁵ Tomo K. Popović, n. d., str. 40; bilješka br. 47.

²⁶ Dejan Medaković, Savina, Beograd 1978, str. 12.

²⁷ Pop Sava Nakićenović, Boka - Antropogeografska zbirka, Beograd 1913, str. 500.

²⁸ To je osnovni glagol sa prefiksom: „rifabricare” što znači „ponovo graditi”, odnosno „obnoviti”.

²⁹ Boris Dabović, n. d., str. 206.

Adi, 1 ottobre 1723 Cattaro

Comparsero vanti me cancelliere prettoreo di questa città gl'infrascritti personalmente nell'offizio della cancelleria: Andrea Chiorco da Perasto e Francesco Lorencevich detto Gregov, pur da detto luoco di Perasto, qualli a lume della verità, et acciò possi esser palese ad ogn'uno et in ogni luoco, così richiesti dal signor Steffano e fratelli Nichichievich quondam Nicolo da Castel Novo, con suo giuramento prestato doctis scripturis in mano di me cancelliere deposero haver udito dal quondam Monsignor Andrea Smaievich, vescovo d'Antivari, che Zorzi, proavo delli sudetti fratelli Nichichievich nell'anno 1604 sia statto appostatamente a proprie spese in Costantinopoli, per ottenere il firman, o sia lisentia di rifabricare la chiesa di Santa Veneranda, posta sopra un grebano, che e visibile al lato di questa Città, gettata a terra dagl'Ottomani; et essendosi il bassà, comandante di questo luoco apposto a detta fabrica, assieme con quello della Bosna, nonostante la licenza ottenuta, li dissero che già essi riverivano il firmano, ma, che non li volevano permettere. Sapendo che il fermano stesso fosse ottenuto con l'esborso di summa grande di dannaro, e che già che haveva speso danto (!) per andare in Costantinopoli, e per ottener la licenza, se haveva fede e divotione alla Beata Vergine, si gettasse giù dal grebano attacco detta chiesa, e che vedrebbe se la Beata Vergine l'avesse salvato. Esso Nichichievich, fattosi il segno della croce, genuflesso, bacciò divotamente il Sacro Evangelo; per dimostrare agl'Ottomani quanto che confidava nell'aggiutto della Beata Vergine Madre, si gettò corraggiosamente giù dal grebano stesso e restò per miracolo della Beata Vergine intatto. Il Turco spedì abbasso due suadari, o sia soldati, non credendo di trovare nemeno il segno d'esso, per la grande altezza; ma, per miracolo, come sopra, lo ritrovavano per strada, che, con una pietra sopra la spalla, saliva il grebano stesso; il che veduto dagl'Ottomani restarono stuppitti per tal miracolo, e pesando la pietra stessa, la ritrovarno d'ocche trenta; e così li permisero che rifabricassero la chiesa, insinuandoli che con medesima pietra facessero il principio del fondamento. Aggiunse in oltre Francesco Lorencevich sudetto, haver udito dal quondam Mattio Balovich da Perasto, che il quondam padre di detto Balovich erra statto presente a tutte le sopra espresse cose, anzi che li Turchi stessi, non credendo che il quondam Nichichievich s'accimentasse tanto; mentre era genuflesso, lo spinsero giù dal grebano sopradetto, e poi, veduto il miracolo, obbligò il bassà della Bossna dodeci agga di questa Città a dovere ogn'uno, ogni venerdì, accendere la lampada nella chiesa sopradetta, ad onor di Santa Veneranda. E tanto affermarono con loro giuramento tutte le sopradette espresse cose et ita giurando.

L. S. M. Michiel Domenico Partido, canceliere pretoreo di Castel Novo ha stipulato, sottoscritto, sigillato absque registro.

DACG, IAK, SN CXXXIX, 122/t - 124.

Anita MAŽIBRADIĆ

SUMMARY

The content of the archival document dating from 1723 dealing with the rebuilding of the church of Sv. Ana (St. Anne's) in Herceg Novi seems more like a legend than a real event.

Duro Nikićjević, a descendant of the Spanish family Gonzaga, that erected the church and family tomb in 1538, wanted to have the church rebuilt as the Turks had pulled it down. At his own expense he travelled to Constantinople and was granted a permit for the construction of the church. The pashas in Herceg Novi opposed it. In order to demonstrate his faith in God to the Turks, trusting in the help of Virgin Mary, he jumped from the hill and to the Turks' astonishment remained alive. The Turks allowed him to rebuild the church. After that the Pasha of Bosnia obliged twelve agas of Herceg Novi that each of them had to light an icon lamp in the said church every Friday.

Subsequently the Nikićjevićs had the church repaired several times as it was theirs, and so was the oak wood surrounding it till 1914.

Some historians state that there had been a church of Sv. Petka (Santa Veneranda) on the same site before 1538 inherited by the Turkish period from our Middle Ages.